

MUNKÁSMOZGALOM BÁCSKÁBAN

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA
PÁRT MEGALAKULÁSAIG

Mirnics József

A munkásmozgalom és a szocialista mozgalom keletkezését és fejlődését a jugoszláv népek lakta országokban még nem tanulmányozták eléggé, holott ez sok anyagi és társadalmi mozzanatot világítana meg, s megkönnyítené legújabbkori politikai történelmünk átfogóbb felmérését. Roppan bonyolult feladat ez, már csak azért is, mert a mozgalom különböző történelmi-állami keretekben fejlődött, tudományos feldolgozása pedig meghaladja egy ember képességeit. Emiatt csak egy területünk munkásmozgalmának kivizsgálását és tanulmányozását tűztem ki értekezésem céljául, mégpedig aránylag rövid időszakra vonatkozóan. A munkásmozgalom és a szocialista mozgalom első megnyilvánulásainak időszaka ez Bácskában. Időben egybeesik az osztrák—magyar kiegyezéstől (1867), vagyis a nyílt abszolutizmus felszámolásától és a munkásszervezkedés alapvető politikai feltételeinek kialakulásától 1890-ig terjedő időszakkal, amikor megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, amely — mint egységes és internacionalista irányt követő párt — a tudományos szocializmus tanait fogadta el gyakorlati tevékenysége alapjául. Igyekeztem hát szerves egészet alkotó formában összefoglalni a Bácskában ekkor jelentkező első, helyi jellegű és egymással semmilyen vagy csak nagyon laza kapcsolatban álló munkásegyletek, szakegyletek, önképzőkörök és betegsegélyző pénztárak történetét. A törvényhatóságú vármegye mint gazdasági, politikai és közigazgatási alapegység természetes keretül szolgál erre. A két nagy folyóval, a Dunával és a Tiszával határolt Bácska, külön földrajzi helyzeténél és több nemzetiségű összetételénél fogva, de főképpen azért, mert mint Magyarország periferikus részének sajátos volt a gazdasági fejlődése, külön egészet is alkotott.

Egy ilyen és így felvetett probléma feldolgozása több nehézséggel is járt. Elsősorban ezt a témát történetírásunk még nem dolgozta fel. Ez szükségyszerűen előtérbe hozta a módszertani nehézségeket. Munka közben állandóan felvetődött a kérdés, milyen mértékben kell feldolgoznom Magyarországnak, Bácska állami keretének gazdaság- és társadalomtörténetét, illetőleg hogyan illesszem be a bácskai munkásmozgalmat a magyarországi munkásmozgalom legfőbb fejlődési szakaszaiba. Ezeket a problémákat úgy igyekeztem megoldani, hogy mindazt, ami egész Magyar-

országra vonatkozik, arra a mértékre szűkítettem, amely nélkül sem a konkrét gazdasági folyamatokat, sem a bácskai munkásmozgalom menetét nem lehetne megérteni.

A népmozgalmaktól (telepítés, költözködés), továbbá a XVIII. század nagy lecsapolási munkálataitól és a közlekedési útvonalak építésétől kezdve, sok tényező hatott a gazdasági fejlődés jellegének kialakulására Bácskában, más szóval a bácskai munkásosztály kialakulására, ez pedig azt a kötelezettséget róta rám, hogy legalább általános vonalakban felöleljem Bácska gazdasági fejlődésének legfőbb jellegzetességeit is ettől a korszaktól kezdve. Ez sem ment nehézségek nélkül, mert Bácska újabkori gazdaságtörténete szintén feldolgozatlan terület még. A XVIII. századra és a XIX. század első felére vonatkozó levéltári anyag, legalábbis hazánkban, túlnyomórészt tönkrement, vagy rendezetlen. Mindaz, amit több helység monográfiájában az akkori Bácska gazdaságáról írtak, legnagyobb-részt csak mellékes közlés valamilyen más problémával, leginkább a politikai történelemmel kapcsolatban. Sem ezekben a művekben, sem a számkönyvekre hozzáférhető statisztikai kiadványokban és kamarai jelentésekben nem fordítottak kellő gondot az ipari és általában a gazdasági létesítmények kategorizálására; ez megnehezítette az ezekben a létesítményekben alkalmazott munkásság összetételének megismerését. Ebben némely hazai és mai magyarországi gazdaságtörténész adatai és tanulmányai voltak segítségemre. Bácska 1867—1890. évi gazdaságtörténetét túlnyomórészt levéltári anyag és az egykorú helyi sajtó alapján dolgoztam fel. A bácskai munkásmozgalomnak erről a korszakáról nincs irodalom. A bácskai munkás- és szocialista mozgalom keletkezési időszakának feldolgozásához jól megóvott levéltárakból, az egykori Bács-Bodrog vármegye, valamint Szabadka, Zombor és Újvidék szabad királyi városok főispáni, tanácsai meg polgármesteri levéltárából, a Magyar Országos Levéltár magyar miniszterelnökségi, belügyminisztériumi, földművelésügyi, iparügyi és kereskedelmi minisztériumi iratállományából, némely szakmai szövetségnek a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Vezetősége Párttörténeti Intézete Archivumában őrzött forrásdokumentumaiból merítettem az alapvető anyagot. A magyarországi és külön a bácskai munkásmozgalom külpolitikai vonatkozásait az osztrák Állami Levéltárban, a Külügyminisztérium Tájékoztató Irodájának iratállományában, a bécsi központi rendőrség álláspontjait pedig a bécsi Allgemeine Verwaltungsarchivban (Általános Közigazgatási Levéltár) kísértem figyelemmel. A legértékesebb anyagot e probléma tanulmányozásához mégis a megőrzött központi és helyi párt- meg szakmai lapok: az *Általános Munkás Újság*, *Arany Trombita*, *Jednakost*, *Straža*, *Allgemeine Arbeiter Zeitung*, *Arbeiter Wochen Chronik*, *Munkás Heti Krónika*, *Radical*, *Reform*, *Typographia* stb. szolgáltatják, és némi adatot lehetett találni az osztrák munkáslapokban is, főképpen a *Volkswille*, *Der Sozialist* és a *Wahrheit* című újságokban. Az irattári és egyéb anyag kiegészítéséül szolgált az akkori bácskai polgári helyi sajtó, amelynek több mint száz évfolyamát átnéztem. Kötelességemnek tartom elmondani, hogy ezt a viszonylag gazdag anyagot csak úgy sikerült átnézni, hogy kutató munkámat rendes munkafeladatom keretében végeztem, a Vajdasági Párttörténeti Levéltár terve szerint.

Az alábbiakban tömören összefoglalom az eredményeket, melyeket e dokumentáció alapján, az említett történelmi problémával kapcsolatban elértem.

I

A munkásmozgalom és szocialista mozgalom a hetvenes évek elején, a hirtelen gazdasági fellendülés időszakában keletkezett Bácskában, az I. Internacionálé Nyugatról érkezett eszméinek hatására, de részben a szerbiai szocialista emigránsok terjesztette eszmék hatására is. Akkor a kapitalista gazdaság is olyan fejlődési fokot ért el Bácskában, ami feltételezi a szervezett munkásmozgalom megjelenését.

Már az abszolutizmus idején időszakonként erősebben kifejezésre jutott az elégedetlenség, sőt fellángolt a nép haragja: elemi csapások miatt (Csantavéren, 1862-ben), nyilvánvaló igazságtalanságok miatt (Petrócön, 1863-ban) vagy az abszolút hatalom némelyik képviselőjének erőszakoskodása miatt (Zentán, 1861-ben) stb. Ezek azonban ösztönszerű, elszigetelt, kisebb méretű mozgalmak, és tulajdonképp az éhség és a drágaság ellen irányultak. Bach abszolutizmusa idején a városokban legfeljebb a kölcsönös segítség és védelem szervezeti formáit, a mesterlegények testvériségeit lehetett megújítani (például az újvidéki kalaposok). Céhen kívüli munkásszervezetek szervezése szigorúan tilos volt. A kiegyezés, minden hibája ellenére, ebből a szempontból megszüntette a nyílt abszolutizmust, és megteremtette a politikai és gazdasági megszilárdulás alapfeltételeit. Enélkül pedig nem alakulhat ki munkásmozgalom.

II

Bácska munkásosztályának összetétele közvetlen hatással volt a munkásmozgalomra, annál is inkább, mert ekkor, a mozgalom kezdeti szakaszában, az életkörülmények még közvetlenebbül kihatnak a munkásság magatartására, mint a későbbi időszakban, amikor mind jobban növekszik a tudatos cselekvés szerepe. A munkásság szociális összetételének és a mozgalom potenciális hordozóinak felismerése végett multhatatlanul szükséges bemutatnunk Bácska gazdasági fejlődésének néhány jellegzetességét. Ezek a vizsgálódások azt mutatják, hogy az ipari forradalom idején, amikor szemmel látható az az irányzat, hogy az ország peremvidékeiről Pestre ömlesszék az akkumulációt, az általános történelmi helyzet abba az irányba terelte a periférikus Bácska gazdasági fejlődését, hogy Magyarország és a Monarchia agrárnyersanyag-termelő területévé váljon. Ennek folytán Bácskában kialakult a mezőgazdasági termények feldolgozására szakosított körletek szerteágazó hálózata az egyszerű kapitalista kooperáció és a manufaktúris termelés alapján, és részben a mezőgazdasági feldolgozó ipar (malmok, kendergyárak, ecetgyárak stb.) is ki-fejlődött, viszont az egyéb ipari termelés egészen fejletlen maradt.

A mezőgazdasági feldolgozó iparban foglalkoztatott munkásság azonban nem lehetett a munkásmozgalom hordozója. Először is a legerősebb bácskai iparág, a malomipar, csak nagyon kevés munkást foglalkoztatott. Ezenkívül a malommunkásokat úgyszólván kizárólag a szakképzetlen, sok esetben írástudatlan mezőgazdasági munkások közül toborozták, mégpedig túlnyomórészt idénymunkára. A szakképzetlen munkások idényjellegű foglalkoztatására vonatkozó megállapítás érvényes a kenderiparra is, amely Bácskában nem terjedt túl a manufaktúris termelés keretein, valamint az ecetgyárakra és a szeszfőzdekre is (ilyen majd minden bácskai helységben volt), de ezek tulajdonképpen csak egészen kicsiny üzemek voltak, szakképzetlen és részben női munkaerővel, viszont a selyemtermelés (az újvidéki selyemgyár kivételével) csak a mezőgazdasági termelők kiegészítő foglalkozása volt. Ebből világosan következik, hogy az

ipari munkásság sem érdeklődési körénél fogva — amely csak szorosan vett anyagi kérdésekre irányult —, sem képzettségénél fogva nem lehetett egy politikai kérdésekre irányuló mozgalom hordozója. Ez viszont nem jelenti azt, hogy ez a munkásság, időszakonként, amikor az anyagi-természetű kérdések kerültek a harc előterébe, nem kapcsolódott a harcba bizonyos megnyilatkozásaiban, például a fizetett vasárnapi munkaszünetért vívott harcban az élen is járt.

Bácskában a kisipari munkásság volt a munkásmozgalom elindítója és hordozója. Mivel Magyarországon későn következett be az ipari forradalom, és egyoldalúan a modern fémfeldolgozó ipar létesítésére vett irányt Pest környékén (illetve bányüzemek létesítésére a nyersanyag-lelőhelyek körül), Bácskában továbbra is a kisipari termelés maradt a legfőbb gazdasági tevékenység. A közép-európai gépesített ipar korszerű termékeinek térhódítása miatt némelyik kisipari ág tönkre is megy a súlyos gazdasági válságban, mások viszont alkalmazkodnak a helyzethez, és olyan tömeges fogyasztási cikkekkel igyekeznek kielégíteni a lakosság szükségleteit, amelyeknek előállításához pontosabb kézi munka szükséges, de legfőképpen szolgáltatásokra szorítkoznak. A mesterek többsége segéd nélkül dolgozik. Ezeknek a mestereknek a társadalmi helyzete és osztályigazodása nem különbözött nagyobb mértékben a kisipari munkásságétól. A szerb sajtó például minden megkülönböztetés nélkül egyaránt „ipari munkásoknak” nevezik őket. Ez a népes réteg teljes egészében a géppel dolgozó ipar termékeinek térhódítása elleni védekezés álláspontjára helyezkedik. Másrészt ez a munkásság legképzettebb és egyetlen szakképzett rétege Bácskában. Ezért egészen természetesen, hogy a szocialista eszméket általában, különösen pedig a szervezkedés eszméjét kedvezően fogadták a kisipari munkásság és a kisiparosok soraiiban egyaránt.

A korai munkásmozgalom szociális összetételének is valójában kisiparos jellege volt. Némelyik szervezkedési formában, például a nyomdászok, a kőművesek és ácsok szakegyleteiben egyáltalán nem tettek különbséget az önálló iparosok és segédek között. Némelyik más munkásegylet, mint például az Újvidéki Általános Munkásegylet (1873), az Első Zombori Általános Munkásegylet (1877), a Cservenkai Német—Magyar Munkásegylet (1885), a Becsei Iparos Ifjúság Onképző és Betegsegélyező Egylete (1889), a Szabadkai Iparos Ifjúság Onképző Köre (1890) stb. csak bér munkaviszonyban levő személyeket vett fel rendes tagul, de az előirányzott anyagi támogatásra nem jogosult pártoló tagul az önálló iparosokat is befogadta, és leginkább azok is vezették az egyesületet. Némelyik munkásegylet (például az újvidéki Sloga—Egvetértés) egyenesen a munkaadók védnöksége alá helyezte magát. Ebben az időszakban a Budapesti Általános Munkás- és Rokkantszövetkezeti Szabadkai Előhelye — körülbelül száz taggal — volt Bácskában az egyetlen munkásszervezet, amelynek nem voltak pártoló tagjai. Ezeket a munkásegyleteket azonban semmiképp sem szabad azonosítani a munkaadók alapította számos intézménnyel, például a katolikus legényegyletekkel, az ipartestületekben alakított segélypénztárakkal, a kereskedő ifjúság egyesületeivel stb. Az előbbieket munkásegyletekként, és az volt a legfőbb céljuk, hogy harcoljanak a munkásosztály anyagi és társadalmi-politikai helyzetének javításáért, az utóbbiak pedig a munkaadók szervezetei, amelyeknek az előbbiekkal ellentétben az volt a céljuk, hogy leszereljék a bácskai munkásmozgalmat, gyámoldjanak fölötté, és a kívánt irányba tereljék.

III

A munkásújságok az első naptól fogva „munkáspártnak”, „szocialista pártnak”, sőt „szociáldemokrata pártnak” nevezik a fiatal szocialista mozgalmat. Ezeknek az elnevezéseknek azonban csak jelképes jelentőségük volt, s mögötte nem állt megfelelő szervezet. Ebben az időszakban tulajdonképpen sok önálló és egymással csak nagyon laza vagy semmilyen kapcsolatban sem álló helyi munkásintézmény létezett, habár az egész időszak alatt történtek bizonyos kísérletek, hogy valamelyik központi egyesület vagy párt köré tömörítsék az egész mozgalmat. Az 1868-ban megalakított Általános Munkásegylet volt az első munkásegylet, amely arra törekedett, hogy az egész országban maga köré tömörítsen minden munkásintézményt. Alapszabályai előírnyozták, hogy fiókegyleteket létesít az egész országban. Az egyletnek sikerült kidolgoznia egy országos mozgalom szervezetének aránylag világos körvonalait. Csatlakoztak hozzá majdnem az összes szakegyletek, bekapcsolódott az Általános Munkás Betegsegélyző Pénztár tagsága is, és az egyletnek mint elképzelt törzshöz hozzátartozott némelyik helyi munkásegylet egész tagsága is, amely elismerte az Általános Munkásegylet programját. Ebben az értelemben az Újvidéki Nyomdász Szakegylet (1869) és a Szabadkai Iparos- és Kereskedősegédek Onképző és Segélyező Egylete (1871) tagjait is az első országos szervezet tagjainak tekintették. Köztudomású, hogy vezetőinek le tartóztatása után, a hetvenes évek elején, az Általános Munkásegylet feloszlott, és fiókegyletei, mint szervezetileg teljesen önálló egyesületek, akadálytalanul folytathatták munkájukat.

Minden későbbi országos pártnak kevésbé sikerült kiépítenie szervezetét. Frankel Nemválasztók Pártja (1878) szervezeti tekintetben tulajdonképpen egyetlen munkásgyülekezet volt, amely követelte az általános választójogot, és amely az egyik központi pártlapot a párt sajtószervének ismerte el. Ennek a pártnak nem volt sem vezetősége, sem statútuma, sem konkrét tagsága. Ugyanez volt a helyzet Külföldi Magyarországi Munkáspártjával is (1878). A Magyarországi Általános Munkáspárt (1880), amelynek kongresszusain a bácskai munkásság is képviselve volt, csak az elképzések szerint képviselte az ország egész munkásmozgalmát. Ennek a pártnak nem volt se vezetősége, se szabályzata, se tagsága. Központi vezető testülete a kongresszusi elnökség volt, országos propaganda központja továbbra is a pártajtó.

Bízást állíthatjuk, hogy az egész időszakban az 1870-ben alapított Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantspénztár volt az egyetlen központosított és állandó munkásintézmény. Fennállásának első 15 éve alatt, megbízható anyagi ügykezeléssel, 30 000 tagot sikerült összegyűjtenie 35 előhelyében az ország minden részén. Vajdaságban hat előhelye volt 1962 taggal. Vezetősége azonos volt a mozgalom vezetőségével. A vezetés kettsősége folytán a mozgalom érdekeit alárendelték a pénztár érdekeinek. Ez károsan hatott akkor is, amikor megkísérelték felépíteni a Magyarországi Általános Munkáspárt szervezeti vázát. Közismert dolog például, hogy a magyarországi Általános Munkáspárt III. kongresszusán (1887) azt indítványozták, hogy a nagyrészt szakmai elv szerint szervezett helyi munkásegélyző pénztárak csak azokat a munkásokat vegyék fel tagjaik közé, akik előzőleg az Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantspénztárba lépnek, és ezáltal alávetik magukat a pártfegyelemnek. Némelyik szakmai szervezet képviselői, főképpen a nyomdászok, ezt határozottan visszautasították.

A nyomdászok, az újvidéki, szabadkai és zombori nyomdász szakegyletek egész idő alatt valami különállót képviseltek. Függetlenül felépí-

tett szakmai szervezetük is volt. A nyomdászok a pártkongresszusokon is részt vettek, de nem úgy léptek fel, mint a mozgalom része, hanem mint egy egész egy másik egésszel szemben. A nyolcvanas évek végén a többi szakma is követi a nyomdászok példáját, és lefekteti a mozgalom későbbi szindikalista felépítésének alapjait.

Szilárdabb pártgépezet híján még az sem volt világos, hogy kik, mely és milyen szervezetek vagy intézmények tartoznak a mozgalomhoz. A pártkongresszusokra egyaránt meghívták és azokon egyaránt részt vettek az osztályharcos munkásegyletek és szakmai munkásszervezetek, s az ipar-területek és a gyámságuk alatt levő munkásszervezetek képviselői, de elküldhették képviselőiket a kimondottan szocialistaellenes szervezetek, például a katolikus legényegyletek is. Ez azt mutatja, hogy a pártnak nem volt kimunkált politikai alapja — és erre a tényre külön ki kell térnünk, mert megvilágítja a mozgalom jellegét.

IV

A Pest környéki, túlnyomórészt idegen eredetű, magas szakképzettségű gyári munkások, akiknek soraiból a szocialista eszmék első magyarországi agitátorai kikerültek, viszonylag jó anyagi helyzetben voltak. Annál súlyosabban érintette őket Magyarországon az úgyszólván teljes jogfosztottság. Nagyon gyorsan megszabadultak Sultze-Delitsch eszméitől, aki minden politikai tevékenységet kizárt, és kölcsönös támogatásra, takarékosagra és arra intette a munkásságot, hogy a polgárság köréből védnököt keressen magának. Az sem vonzotta őket, hogy kisebb gazdasági engedményekért harcoljanak, ezért Lassalle tanításai szellemében az egész mozgalmat a munkásosztály politikai jogaiért való harc útjára irányították. Ez világosan kitűnik az Általános Munkásegylet programjából, amely valóságos kis kódexet tartalmaz a polgári politikai szabadságkövetelményekről, de egyetlen kifejezetten munkáskövetelményt sem tartalmaz. Ezt a programot közvetlenül a nagy gazdasági válság előtt hozták, amikor sok ezer munkás munka nélkül maradt, és pangott az egész kisipar. Ilyen körülményekben a polgári politikai szabadságok követelésének nem lehetett nagy mozgósító szerepe. A gazdasági válság volt az egyes társadalmi rétegek és az egyének gyakorlati álláspontjának legfőbb szabályozója. Ezt helyesen látták az uralkodó körök is, amelyek addig is viszonylag jóindulattal fogadták az olyan munkásszervezkedést, amely arra törekedett, hogy a burzsoázia támogatásával és védnökségével próbáljon javítani a munkások anyagi helyzetén. Ha végignézzük az 1873-tól 1878-ig tartó gazdasági válság idején Bácskában alakult munkásszervezetek lajstromát, azt látjuk, hogy ezek kizárólag a munkaadók védnökségével megalakított önszegélyező szervezetek, vagy legalábbis alapszabályaikban előirányozták, hogy elfogadják a munkaadók felajánlott segítségét. Ilyen egyesület volt az Újvidéki Kereskedő Ifjúság Betegségélyező Egylete, a Sloga (Egyetértés), az Újvidéki Kőművesek és Ácsok Szakegylete, és ezért egyetlenegy sem foglalt alapszabályaiba kizárólag a politikai szabadságokhoz kapcsolódó kérdéseket (csak részben az Újvidéki Általános Munkásegylet). Az Általános Munkásegylet politikai nézetei nem szereztek Bácskában nagyobb számban híveket, mert nem fejezték ki az elsőnek szervezkedő veszélyeztetett kisiparos réteg közvetlen gazdasági érdekeit. Ez is az oka annak, hogy a hetvenes években az Általános Munkás Betegségélyező és Rokkantszervezetnek egyetlenegy kirendeltsége sem alakult meg Bácskában, mert akkoriban kizárólag a gyári munkásság megszervezésére törekedett. Ebben kell keresnünk annak az okát is, hogy

a bácskai munkásságnak nem volt képviselője, sem Frankel Nemválasztók Pártjának kongresszusán, sem Külföldi ellenzéki kongresszusán, holott ez a munkásság ugyanakkor a központi pártsajtót olvasta, amely irányelveitől függetlenül, terjedelmének nagy részét a munkásság anyagi helyzetével összefüggő kérdéseknek szentelte.

A Magyarországi Általános Munkáspárt programja (1880) volt az első teljes politikai alap, amelyet egy országos munkágyűlés Frankel erős egyéniségének közvetlen hatására elfogadott. Ekkor azonban, a nemzetközi események hatására, megkezdődtek az országban a megtorlások a fiatal szocialista mozgalom ellen. Amikor Frankel elhagyta az országot, és szétzúzták a radikálisabb áramlatokat (az anarchistákat és a radikálisokat), konformizmus uralkodott el a munkásmozgalom csúcaiban. A Magyarországi Általános Munkáspárt vezetői — majdnem egytől egyig a betegpénztár jól fizetett tisztviselői — visszarettek az esetleges illegális munkától. A párt egész 1887-ig óvakodott attól, hogy bármilyen osztályharcos politikai vagy gazdaság tömegakciót szervezzen. Egész tevékenysége arra irányult, hogy a tételes törvények módosításának szorgalmazásával próbáljon javítani a munkások helyzetén, s arra, hogy szorgalmasan tagokat gyűjtsön az Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantságpénztárnak, miközben elvtelen alkudozásoktól, sőt az uralkodó körökkel való nyílt együttműködéstől sem riadt vissza. Másrészt köztudomású, hogy Tisza Kálmán kormánya is engedményeket tett a munkásmozgalomnak. Ezáltal a nyolcvanas években Bácskában a munkásság tömörítésére alakított intézmények többsége a munkaadók befolyásával vagy védnökségével alakult meg, mint például a segédek betegsegélyző és önképző egyesületei a becsei (1887-ben), a zentai és bácskapalánkai ipartestület keretében (1888-ban), a Kereskedő Ifjak Egylete Zentán (1885-ben), Szabadkán (1885-ben), Zomborban (1889-ben), a Szabadkai Pinceregylet (1885-ben) stb. Ebben az időszakban legényegyletek alakításával a katolikus papság is közvetlenül bekapcsolódott az osztályharcos munkásmozgalom leszerelésére irányuló törekvésbe. Katolikus legényegylet alakult Bezdánban (1881-ben), Kúlán (1882-ben), Szabadkán (1885-ben) stb. A mozgalom vezető garnitúrájának közvetlen befolyására ebben az időszakban csak néhány munkásegylet alakult Bácskában, az Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantságpénztár Szabadkai Előhelye (1885-ben), a Cservenkai Magyar—Német Munkásegylet, a Becsei Iparos Ifjúsági Önképző és Betegsegélyző Egylete (1889-ben) és a Szabadkai Iparos Ifjúság Önképző Köre (1890-ben). Röviden összefoglalva, a Magyarországi Általános Munkáspárt politikai nézeteinek kialakulatlansága hozzájárult ahhoz, hogy Bácskában a munkásságnak csak aránylag szűk köre tömörült köréje. A mozgalom politikai nézeteivel kapcsolatban Bácska szempontjából még két különösen fontos mozzanatot kell kiemelnünk. Ezek közvetlen hatással voltak a mozgalom terjedésére: a vezetőség álláspontja a nemzeti kérdéssel és az agrárkérdéssel kapcsolatban.

U

A magyarországi munkásosztály összetétele, főképpen annak a részének nemzetiségi összetétele, amely a hetvenes évek elején a Pest környéki új iparvállalatokban és az országszéli bányavidékeken helyezkedett el — s éppen ezek alkották a szocialista munkásmozgalom tengelyét —, tulajdonképpen az egész monarchia nemzetiségi viszonyait tükrözte. Ez nagyon kedvező hatással volt a munkásosztály politikai jellegének kialakulására, nemkülönben arra, hogy a munkásosztály hamarosan

önálló politikai tényezővé vált. A magyarországi proletariátus kezdettől fogva internacionalista irányt követett, úgy is szervekedett, és kezdettől fogva internacionalista jelleget adott az egész munkásmozgalomnak. Ennek a ténynek óriási jelentőségét Engels is hangsúlyozta a Magyarországi Szociáldemokrata Párt alapító kongresszusához intézett levelében.

Ez valóban felbecsülhetetlen jelentőségű volt a soknemzetiségű államban, amelyben a magyar burzsoázia módszeresen arra törekedett, hogy a magyar nemzetet elválassza a többi nemzetiségtől és szembeállítsa velük. Másrészt a fiatal munkásmozgalom vezetősége sem tudott a szerfölött bonyolult nemzetközi viszonyok mélyére hatolni, nem volt képes megérteni a történelmi folyamatokat, amelyekben az egyes nemzetiségek átmentek, s mert hiányzott egy internacionalista munkásprogram a nemzetiségi kérdéstről (A kulturális autonómiát hirdető Heinfeldi Programot csaknem húsz évvel később hozták), egészen leegyszerűsítette álláspontját e ropant fontos kérdés iránt: „... tegyetek félre minden párt és nemzetiségi viszályt, s ki nem resteli magát munkásnak nevezni, annak ne legyen nemzetisége, mert bárhova vetődik a munkás, mindenhol csak mint munkással bánnak vele el, mindenhol kihasználják, mégpedig a legcsekélyebb bérért...” A következő időszakban is nagyjából ez az álláspont maradt a pártvezetőségek tartós irányvonala a nemzeti kérdésben.

A mozgalom vezetősége hozzálátott a mozgalom országos központjának megszervezéséhez internacionalista alapon, serkentette az ilyen szervezkedést vidéken, és a hetvenes években elveiben a munkásosztály nemzetközi szolidaritásának eszméit képviselte. 1868-ban a munkásosztály első országos osztályharcos támaszpontjának, az Általános Munkásosztály megalakítására is német, magyar és szlovák nyelven adták ki a Felhívást. Az alapszabályait aláíró munkások nevéből kiderült, hogy az Újvidéki Nyomdász és Betűszedő Munkások Betegsegélyző Egyletének — amely az Általános Munkásosztály szervezeti mintája szerint elsőnek szervezkedett az országban, mint annak fiókegylete — egyaránt voltak szerb, német és magyar tagjai. Nemzetiségi összetételénél fogva kétségtelenül többnemzetiségű volt a párizsi kommun idején alapított és feloszlott Szabadkai Iparos és Kereskedő Segédek Egylete is. Az Újvidéki Általános Munkásosztály (1873), alapszabályait magyar, német és szerb nyelven készítették el. Az Újvidéki Kőművesek és Ácsok Egylete (1875), mint általában ebben az időben minden szakegylet, nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül felvette tagjai közé a szakmabeli munkásokat. Egészen biztosan többnemzetiségű volt az Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantsági Alapítvány elvei alapján megszervezett Zombori Első Általános Munkásosztály (1877) stb. A mozgalom vezetősége a hetvenes években több cikkben népszerűsítette a szerbiai munkásmozgalmat, elítélte a bármilyen nemű „nemzeti örületet”, élesen tiltakozott az újvidéki *Straža* köré csoportosult szerb szocialisták kiűzése ellen stb. Mindez azonban nem volt elegendő. A munkásmozgalom túlnyomórészt németekből álló vezetősége képtelen volt felismerni a nemzeti felszabadulással összefüggő kérdések összességét, és ez már a hetvenes években hátrányos következményekkel jár. Bácskában ez főképpen abban nyilatkozott meg, hogy nem ölelték fel kellőképpen a szerb nemzetiségű proletariátust. Miletić mozgalomának széles körű általános nemzeti alapja magába foglalta a harcot mindazoknak a politikai szabadságoknak a kivívásáért is, amelyeket az Általános Munkásosztály programjában kitűzött. Miletić ezenkívül a szocialista eszmék propagálásának is elegendő teret adott. Az általános nemzeti szabadságtörekvések teljében ez a politikai alap közelebb állt a szerb proletariátushoz, mint a túlnyomórészt német vagy magyar nyelven Pestről érkező propaganda, amely egyáltalán nem vette figyelembe a szerb proletariátus

külön nemzeti érdekeit. Ezért például Újvidéken, a szakegyletükbe lépett nyomdászok, kőművesek és ácsokon kívül, a szerb munkásság csak elenyésző részben csatlakozott a helybeli Általános Munkásegyletnek, amelyben túlnyomórészt németül beszéltek, hanem legnagyobb részben a Slovához csatlakozott, amely a Szerb Iparos Szövetkezet védnöksége alatt működött, a kereskedőségek pedig a Kereskedő Ifjak Betegsegélyző Egyesületébe léptek, amely tisztára szerb volt.

A Magyarországi Általános Munkáspárt vezetősége nem tudott eligazodni a Monarchia bonyolult és kölcsönösen összefüggő nemzeti viszonyaiban, amelyekben a magyar nemzet alárendelt szerepet kapott Ausztriával szemben, de egyúttal uralmi szerepet a magyarországi nemzetiségekkel szemben — a kapitalista fejlődés elért fokozatkülönbségének fenntartása végett —, és ez a nyolcvanas években újabb hibákba sodorta. A nyolcvanas évek elején, az erős magyarosítási hullámban, amely időben egybeesett a munkásmozgalom elleni első szigorúbb megtorlásokkal, a Magyarországi Általános Munkáspárt vezetőségi tagjainak nagy része a nemzeti kérdésben is opportunistá álláspontra helyezkedett. A Magyarországi Általános Munkáspárt vezetősége abból a reális tényből indult ki, hogy a magyar proletariátus számbeli növekedése miatt — főképpen a fővárosban — elérkezett az idő, hogy a magyar nyelv egyenjogúságot kapjon a mozgalomban, sőt előnyben részesüljön a német nyelvel szemben, de ahelyett, hogy az események természetes menetére bízta volna a dolgot, elvtelen agitációba kezdett annak érdekében, hogy a mozgalomban a magyar nyelvet használják. Ez nem múlhatott el anélkül, hogy ne ártson a mozgalom terjedésének és egyöntetőségének. Egészen bizonyos például, hogy a nyomdász munkások főképpen azért viselkedtek tartózkodóan az egységes mozgalommal, főképpen a Magyarországi Általános Munkáspárt vezetőségével szemben, mert a nyolcvanas évek elején kampányt indítottak, hogy az addig kétnyelvű *Typographia* egy nyelven jelenjen meg, holott, mint ahogyan meg is állapították, a nyomdász munkások túlnyomó többsége jól beszélt németül, magyarul viszont csak elenyésző része tudott.

Mivel a Magyarországi Általános Munkáspárt vezetőségének nem volt világos álláspontja a nemzeti kérdés komplexumában, másrészt a módszeres agitáció következtében, amelyet a Tisza-kormány az ország egész politikai, társadalmi és gazdasági életének elmagyarosítása végett folytatott, a bácskai magyar munkásság egy része olyan egyesületekbe lépett, amelyeknek (többek között) a magyarosítás volt a célja (ilyenek voltak a kereskedő ifjak egyletei és részben az iparosok egyesületi keretében alakított betegsegélyző pénztárai), a nem magyar munkások pedig éppen ezért szabódtak attól, hogy ezekbe az egyesületekbe lépjenek. Mi több, tudjuk, hogy Újvidéken egyáltalában nem alakulhatott meg az ipartestület. A szerb iparosok tudniillik megtagadták csatlakozásukat, mert úgy vélték, hogy magyarosítás a célja: az Újvidéki Kereskedő Ifjak Betegsegélyző Egyesülete azért nem volt hajlandó csatlakozni a Kereskedő Ifjúsági Egyesületek Szövetségéhez, mert nyíltan a magyarosítást hirdette.

Természetesen nincs szándékunkban azt állítani, hogy a magyar proletariátus egy része főképpen azért csatlakozott a magyar burzsoázia védnöksége alatt álló szervezetekhez és a nem magyar proletariátus azért tagadta meg csatlakozását, mert a Magyarországi Általános Munkáspárt vezetőségének nem volt világos politikája a nemzeti kérdésben. Ez kívül állt a Magyarországi Általános Munkáspárt hatalmán, és okai abban rejlenek, hogy Magyarországon megoldatlan volt a nemzeti kérdés. Amikor rámutatunk a bácskai korai munkásmozgalom bizonyos jellegzetességeire, tulajdonképpen le akarjuk szögezni: a magyarországi nemzeti kérdés

megoldatlansága kihatott arra, hogy a bácskai munkásság nem csatlakozott egységesen a munkásság megszervezésére alakított szervezetekhez, miközben a Magyarországi Általános Munkáspártnak sem volt kialakultabb nézete a nemzeti kérdés megoldásáról, és részben ez is hozzájárult ahhoz, hogy törekvései, amelyek elejétől végig a munkásosztály internacionalista megszervezésére irányultak, Bácskában nem válhattak a munkásosztály domináns szervezkedési formájává. Azok a munkásegyletek, szakmai szövetségek, betegsegélyező pénztárak, amelyek a nyolcvanas években a Magyarországi Általános Munkáspárt eszmei hatása alatt álltak, összetételüket tekintve vitathatatlanul többnemzetiségűek, irányzatukat tekintve internacionalisták voltak, összes tagjaik akadálytalanul használták anyanyelvüket, a gyűlések szónokai kötelezően több nyelven szólaltak fel, több nyelven vezették a jegyzőkönyveket, és több nyelven adták ki a felhívásokat stb. Tekintet nélkül arra, hogy kevesebb ilyen szervezet volt, és kevesebb tagjuk volt, mint azoknak a szervezeteknek, amelyek a bácskai többnemzetiségű munkásosztályban is szövetségest kereső, egymás között összevezett burzsoáziák konkurrens harcának hatása alatt keletkeztek és szervezték a munkáságot, bizvást állíthatjuk, hogy a bácskai munkásság osztályharcos szervezkedése kezdettől fogva internacionalista jellegű volt. Ez kétségtelenül a Magyarországi Általános Munkáspárt és az ilyen irányú követő korábbi vezetőségek történelmi érdeme.

VI

Érdekes megvizsgálni, hogy ebben a tanulmányban és az osztályharcos munkásszervezetek internacionalista jellegére vonatkozó megállapításaiban miért nem történik sehol említés szlovákokról, bunyevácokról és ruszinokról. Ez a kérdés szorosan összefügg a mozgalom vezetőségének politikai viszonyulásával az agrárkérdéshez, mivel a konkrét esetben úgyszólván kizárólag falusi lakosságról van szó. Magyarország és Bácska gazdasági fejlődése abban az irányban haladt, hogy majdnem teljesen meggátolja a falusi munkaerő átáramlását a városokba. A múlt század hetedik évtizedéig, amikor megkezdődött a szocialista munkásmozgalom, a magas szakképzettségű iparosok zárt rétege alkotta a városi termelőmunkások zömét. A manufakturális alapokra helyezett átmeneti kapitalista gazdálkodási formák nyugaton a központok felé űzték a falusi lakosság tömegeit, nem mezőgazdasági jellegű munkába vonták be a falusi lakosságot, és fokozatosan ipari munkássá változtatták, de a feudalizmus hosszabb fennmaradása miatt ezek a formák nálunk fejletlenek maradtak. Az elkésztett ipari forradalom megkövetelte a korszerű műszaki vívmányok minél gyorsabb meghonosítását viszonylag kevés magas szakképzettségű munkással, akikről tudjuk, hogy a Monarchia más, iparilag fejlett részeiből vagy Németországból toborzódtak. Amikor vázoltuk Bácska gazdasági fejlődését a kiegyezéstől a nyolcvanas évek végéig, azokra az okokra is rámutattunk, melyek továbbra is meggátolják a falusi lakosság átáramlását a városi központokba. Ennek a kérdésnek alapja egyrészt az a tény, hogy a bácskai városi központoknak úgyszólván egyáltalán nem volt vonzóerejük, másrészt a bácskai mezőgazdasági munkásság a szigorú differenciálódási és elszegényedési folyamat ellenére is bizonyos módon ragaszkodott falujához, amely a mezőgazdasági termények kedvező értékesítési lehetősége folytán és a mezőgazdasági gépek lassú térhódítása miatt idénymunkát adott neki az aratás és más mezőgazdasági munkálatok idején. A csatornamunkálatok, vasút- és gátépítés után az ilyen munkás szívesen visszatért falujába, amelyhez a hagyományok és maradisága

mellett talán egy darabka földje is fűzte, továbbá oda vonzotta a folyamatban levő járásosztás, amelyhez közvetlen érdekek fűzték stb.

Mindezeknél az okoknál fogva még ebben az időszakban is az volt a helyzet, hogy a viszonylag jól fizetett gyári munkásság vékony rétege, az iparos mesterek és az iparos segédek még mindig zárt kört alkottak az őket körülvevő mezőgazdasági munkásság tömegével szemben. A Pest környéki fiatal és túlnyomórészt idegen származású gyári munkásságnak, amely a mozgalom élén haladt, ismeretlenek és némileg idegenek voltak a falu problémái, és nagyon nehezen érintkezett a faluval, mert nem ismerte a nyelvet. Ezenkívül természetesen az alig írástudó parasztságot sem érdekelte különösen a mozgalom politikája, és állandó jövedelem híján nem csatlakozhatott az Általános Munkás Betegsegélyző Pénztárhoz, amely a politikai agitáció legfontosabb anyagi forrása volt — és ezért a szó szoros értelmében nem törődött a faluval és problémáival.

Sem az Általános Munkásegylet programjában, sem Frankel Nemválasztók Pártjának kongresszusán, sem a Külföldi-csoport kongresszusán, sem a Magyarországi Általános Munkáspárt programjában egyetlen szóval sem említik a falu problémáit. Ennek az országos munkáspártnak megalakítása alkalmával Táncsics, a népi forradalmár, a pártvezetőségi tagok előtt kijelentette, hogy ha az agitációt a falura is kiterjesztenék, nagy siker lenne az is, ha minden faluban csak egy vagy két előfizetőt szereznének a *Népszavának*. Az agrárkérdésről azonban nem esett szó sem a Magyarországi Általános Munkáspárt II. (1881), sem III. (1887) kongresszusán. Csak 1889-ben és 1890-ben foglalkoztak komolyabban az a gondolattal, hogy agitátorokat küldenek a falvakba, és csak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt alapító kongresszusán (1890) kapott helyet az agrárkérdés is a párt programjában. A szabadkai iparos ifjúság osztályharcos önképzőkörének kongresszusi küldötte, a bácskai munkásmozgalom történetében először, arról beszélt, hogy a bunyevácok között is kell agitálni, s hogy ezt a tudás iránt fogékony népet ki kell ragadni a papság befolyása alól. Ezen a kongresszuson beszéltek először arról, hogy az agitációval addig fel nem ölelt többi nép körében is terjeszteni kell a haladó irodalmat Bácskában.

Ebből világosan következik, hogy egészen a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulásáig csak néhány ösztönös zendülés és zavargás történt a bácskai falukban; bíróverés, gyűjtogatás és a hatvanas évek végén véres összetűzések Kúlán, Verbászon, Kishegyesen, Keresztúron, Szivácon, Szeghegyen, Sztapáron, Monostoron stb., a „nagy osztózkodás”, vagyis a hűbéri birtokok elkülönítése és tagosítása idején elkövetett visszaélések miatt; ösztönös parasztzendülés és zavargások Apatinban (1874-ben) a községi bíró önkénye miatt, Sajkásgyörgyén (1875-ben) a réti földek megoldatlan tagosítása miatt, Pivnicán (1877-ben) az elcsigázó közmunkák miatt, vagyis minden esetben valamely hatalmi szerv önkénye, nepotizmusa, visszaélése miatt. Ebben az időszakban kísérletek történhettek és történtek is szövetkezetek létesítésére. Sajkáson földművesszövetkezet, Szeghegyen Magtáregylet alakult, másutt közös földbérletre, jobb vetőmag beszerzésére, kölcsönös kisegítésre és takarékosagra szövetkeztek a parasztok. Ezek voltak a parasztság első próbálkozásai, hogy egyesített erőfeszítéssel védekezzenek a súlyos gazdasági helyzetben, de egészen biztos, hogy ezeknek a szervezeteknek semminemű külön kapcsolatuk nem volt a szocialista munkásmozgalommal, habár később, a szociáldemokrata mozgalom tudatos tevékenységének irányításával, a mozgalom támaszpontjául szolgáltak. Csak a múlt század kilencvenes éveinek derekán kezdődött a bácskai mezőgazdasági munkásság olyan tömeges mozgalma, amely létszámával és harciasságával is felülmúlta a városi osztályharcos munkásmozgalmat.

VII

Az elmondottakból kiviláglik, hogy a bácskai munkásmozgalom ebben az időszakban azokon a szakaszokon ment keresztül, amelyekről rendszerint azt mondják, hogy ekkor esett át a mozgalom a gyermekbetegségeken. A bácskai munkásmozgalom szükségszerűen beilleszkedett a magyarországi munkásmozgalomba. Ebben az időszakban azonban nem sikerült szilárdabb szervezetet felépítenie. Bácskában a mozgalom többé-kevésbé az önálló helyi munkásegyletek, helyi szakmai szervezetek és betegsegélyző pénztárak elégtelenül irányított tevékenységére szorítkozott. A mozgalom vezetőségének politikai követelményei, amelyekben túlméretették a harcot a polgári politikai szabadságokért, főképpen az általános választójogért, és elhanyagolták a közvetlen munkáskövetelményekért való harcot, vagyis a gazdasági harci akciókat, bizonyos értelemben ellentét keletkezett a mozgalom vezetőségének törekvései s a munkásosztály közvetlen érdeke és többségének szándékai között. Bácskában az eltérés még kifejezettebb formákat öltött, mert nem mérték fel, vagyis leegyszerűsítették a roppant sokrétű nemzetiségi kérdést, és teljesen elhanyagolták az agrárkérdést. E fogyatékoságok miatt a mozgalom Bácskában szükségszerűen csak néhány iparosközpontra szorítkozott, nem ölelte fel egyetlenesen minden nemzetiség munkásait, ezáltal vesztett terjedelméből és erejéből. Mindezeknek és más fogyatékoságoknak, sok tisztázatlan fogalomnak és a legkülönbébb ideológiák keveredésének ellenére a bácskai proletariátus, az egész ország proletariátusának részeként éppen ebben az időszakban lépett a történelem színterére mint önálló társadalmi osztály, és húszevi tevékenység alatt az ország eléggé fontos politikai tényezőjévé izmosodott. Az uralkodó magyar burzsoázia a helyzet reális felmérése alapján sok szabályrendeletet és más jogszabályt hozott azzal a fő céllal, hogy engedményekkel lefegyverezze, leszerelje a munkásmozgalmat. A számos munkás betegsegélyző intézmény megalakulása az ipartestületeken belül, a kereskedő ifjúság egyesületei, a katolikus legénvegletek stb. az osztályharcos munkásmozgalom erejéről tanúskodnak, tekintet nélkül arra, hogy ezekben a szervezetekben a munkaadók vitték a legfőbb szót.

Az első bácskai munkásegyletekben a munkásság megismerkedett a munkásosztály legfontosabb elvi követelményeivel, megszerezte az első ismereteket az osztályharc elkerülhetetlenségéről, ezen felül ezek a szervezetek voltak az egyetlen hely, ahol törődtek a munkásság általános műveltségi szintjének emelésével és szórakozásának megszervezésével. Az országos munkásmozgalmi központok irányelveinek fogyatékoságaira való tekintet nélkül, vitathatatlan, hogy a bácskai munkásosztály az országos munkásmozgalmon belül már ebben az időszakban harcot indított az általános választójogért és a többi polgári szabadságért, a tízórás munkanapért, a mezőgazdasági feldolgozóiparba nagy számban bekapcsolódó nők egyenjogú helyzetéért, munkásvédelmi törvényhozásért, a fizetett vasárnapi munkaszünetért stb. Ebben az időszakban esett át a burzsoáziával való első összecsapásokon is: harcolt a burzsoázia védnőksége ellen (néldául az Egyetértésben, 1875-ben), akciót indított a munkáltatók segélynénytárainak megalakítása ellen) a budapestiek szabadkai fiókegylete tagjainak fellépése 1887-ben), és az első sztrájkmozgalmakat is elindította (1882-ben az úvidéki nyomdászok és 1890-ben a szabadkai vasúti munkások) stb. Tekintet nélkül arra, hogy szervezeten nem épült ki a Párt, mégis nagy családnak tekintették, amelyhez erkölcsileg hozzátartozik minden munkásszervezet. Az objektív akadályokon kívül részben a vezető-ség szubjektív hibáinak következménye, hogy a Magyarországi Általános

Munkáspárt a nyolcvanas években nem lett a számos emberbaráti, művelődési, betegsegélyző, szakmai és más munkásszervezet tevékenységének tényleges és kizárólagos szabályozója. Az Irlinger, Kurschner, dr. Csillag összetételű vezetőség egyrészt az általános választójogért vívott harcra helyezte tevékenységének súlypontját, és egyoldalúan arra törekedett, hogy minden helyi betegsegélyző pénztárt beolvasszon az Általános Munkás Betegsegélyző- és Rokkantszövetkezetbe, másrészt elvtelenül, és oppor-tunista módon kapcsolatba lépett némelyik polgári politikussal, és ezáltal a Magyarországi Általános Munkáspárt elvesztette tekintélyét a munkástömegekben, és valóban alkalmatlanná vált arra, hogy más irányba vezesse a mozgalmat.

Amikor megalakult Engels II. Internacionáléja, Magyarországon Engelmann került a mozgalom élére, létrejöttek annak feltételei, hogy egyesítsék a tudományos szocializmus tanait a gyakorlati munkásmozgalommal. A közvetlen gazdasági követelményekért (a rövidebb munkaidőért, jobb munkakörülményekért, nagyobb fizetésért) vívott harc került előtérbe, és ezzel párhuzamosan a szakmai szervezetek erősítése, azzal, hogy legfőbb céljaik egyike a munkásosztály képzése, továbbá előtérbe került a harc az internacionalista irányt követő egységes szociáldemokrata párt megalakításáért. Ez az irányzat Bácskában is élénkebb tevékenységet eredményezett. Május elsejét, a munkásosztály nemzetközi ünnepét a nyolcórás munkaidőért vívott harc keretében már 1890-ben osztályharcos módon, vagyis a munka beszüntetésével ünnepelték meg a szabadkai és az újvidéki munkások is. Szabadkán megalakult az Iparos Ifjúság Köre. A Kör küldötte az Újvidéki Általános Munkássegylet radikálisabb szárnyának képviselőjével együtt figyelemre méltó szerepet játszott később, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt alakuló kongresszusán. Az egységes, országos és internacionalista párt megalakítása kétségtelenül a bácskai munkásmozgalomban is minőségileg új időszak kezdetét jelentette.

A szerző a Belgrádi Tudományegyetem Bölcsészeti Karán nemrég védte meg doktori disszertációját. A közölt szöveg a munka összefoglalása.